

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: SHARON MACDONALD

ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ
ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ
ΕΝΑΣ ΠΛΗΡΗΣ ΟΔΗΓΟΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΟΜΙΛΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

1. ΔΙΕΥΡΥΝΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΜΟΥΣΕΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ: ΜΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Sharon Macdonald

Οι μουσειακές σπουδές ενηλικιώθηκαν. Ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, ο αριθμός των βιβλίων, των επιστημονικών περιοδικών, των πανεπιστημιακών μαθημάτων και των συνεδρίων που σχετίζονται με τις μουσειακές σπουδές αυξήθηκε εντυπωσιακά. Έτσι, από «περιθωριακό» αντικείμενο μελέτης το οποίο αφορούσε μια μικρή μειονότητα, το συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο έφτασε να ανήκει στα καθιερωμένα ακαδημαϊκά αντικείμενα. Επιστημονικοί κλάδοι που παλαιότερα δεν έδιναν ιδιαίτερη σημασία στα μουσεία αντιμετωπίζουν σήμερα το μουσείο ως πεδίο στο οποίο μερικά από τα πλέον ενδιαφέροντα και σημαίνοντα ζητήματα που εξετάζουν μπορούν να διερευνηθούν με καινούργιους, συχνά απροσδόκητα αποτελεσματικούς τρόπους. Παράλληλα, οι εκπρόσωποι των εν λόγω επιστημονικών κλάδων συνειδητοποίησαν, βαθμιαία, ότι η κατανόηση του μουσείου δεν προϋποθέτει μόνο την εξέταση ζητημάτων τα οποία άπτονται ποικίλων γνωστικών πεδίων, αλλά έναν ευρύτερο διάλογο, καθώς και τη δημιουργική αφομοίωση ερωτημάτων, τεχνικών και προσεγγίσεων προερχόμενων από άλλους τομείς γνώσης. Οι παράγοντες αυτοί οδήγησαν στο να αναδειχθούν οι μουσειακές σπουδές σε ένα από τα κατεξοχήν πολυ-επιστημονικά ακαδημαϊκά αντικείμενα της εποχής μας, το οποίο προσλαμβάνει ολοένα και πιο διεπιστημονικό χαρακτήρα.

Ο παρών τόμος έχει ως στόχο να λειτουργήσει σαν *Οδηγός* σε αυτό το πληθωρικό πολυ-επιστημονικό τοπίο, καθώς και να συμβάλει στην ανάπτυξη ενός γόνιμου διεπιστημονικού διαλόγου με αντικείμενο το μουσείο. Χάρη στο γεγονός ότι συγκεντρώνει κείμενα ειδικών επί των μουσείων οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους και διαθέτουν διαφορετικό υπόβαθρο, ο *Οδηγός* ετούτος παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία οπτικών και εντοπίζει τα πλέον ζωτικά σύγχρονα ερωτήματα και ζητήματα που αφορούν τα μουσεία και τις μουσειακές σπουδές. Οι συγγραφείς πραγματεύονται τα θέματα που θεωρούν πιο σημαντικά και ενδιαφέροντα στο πλαίσιο του τομέα στον οποίο καθένας τους ειδικεύεται και σε συσχέτισμό με ζητήματα-κλειδιά για τις μουσειακές σπουδές· υιοθετούν πρωτότυπες οπτικές γω-

οιτικές οπουδές γενικότερα. Τα κεφάλαια που συναποτελούν αυτό τον τόμο απεικονίζουν πλούσιες πληροφορίες τόσο για την παρούσα έκδοση, παρά ότι σε δύο περιπτώσεις αποτελούν πιο επεξεργασμένη μορφή εργασιών που προδημήχυν (πρόκειται για τα κεφάλαια 15 και 33). Οι συγγραφείς που συνέβαλαν στη συγγραφή του τόμου είναι, στο σύνολό τους, επισημίμως που έχουν εντυφνήσει σε σχετικά ακαδημαϊκή διερεύνηση· ορισμένοι από αυτούς, μάλιστα, διαθέτουν προσωπική επαγγελματική εμπειρία εργασίας στο χώρο ή για λογαριασμό κάποιου μουσείου, στο πλαίσιο μιας στενότερης και πιο ζωντανής σχέσης ανάμεσα στο μουσείο και στην ακαδημαϊκή κοινότητα—με άλλα λόγια, ανέμεσα στην πρακτική και τη θεωρία—, η οποία αποτελεί χαρακτηριστική ένδειξη της διεύρυνσης των μουσειακών οπουδών που συντελείται στις μέρες μας.

Οι μουσειακές οπουδές, όπως παρουσιάζονται σε αυτό τον τόμο, εκκινούν από τις εξελίξεις που συχνά περιγράφονται ως «νέα μουσειολογία» (βλ. πιο κάτω) και ανταποκρίνονται στις προκλήσεις που συνιστούν οι εν λόγω εξελίξεις. Παράλληλα, όμως, προχωρούν πέρα από αυτό που θα μπορούσε να οριστεί ως το «πρώτο κύμα» νέων μουσειολογικών εργασιών, διεκρύνοντας την οπτική τους, επεκτείνοντας τις μεθόδολογικές τους προσεγγίσεις, αλλά και ενισχύοντας την εμπειρική τους βάση. Επιπλέον, θέτουν ερωτήματα που αφορούν ορισμένες από τις νέες «ορθοδοξίες»—συμπεριλαμβανομένης της έμφασης στον επισκεπτή—, οι οποίες έχουν ήδη βρει εφαρμογή στις σύγχρονες μουσειακές πρακτικές, ενώ χαρακτηίζουν νέους πιθανούς δρόμους ερυνόμενη μορφή των μουσειακών οπουδών δεν ακολουθεί, ωστόσο, μία και μοναδική «γραμμή»—δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι ο Αθηναϊτικός «μουσειακός οπουδές» (*museum studies*) έχει επικρατήσει του ενικού «μουσειολογία» (*museology*). Οι μουσειακές οπουδές αναγνωρίζουν σήμερα, ενδεχομένως περισσότερο από κάθε άλλο, τον πολύπλευρο χαρακτήρα και τη συνθετικότητα των μουσειών, αξιόλογοντας μια αντίστοιχη πλούσια και πολυποικίλη γκάμα οπτικών και προσεγγίσεων προκειμένου αυτά να κατανοηθούν εις βάθος και να επικουρηθούν στη διαδικασία μεταξέλιξης και βελτίωσής τους.

Η νέα μουσειολογία

Στην εισαγωγή ή του για τη συνολική κειμήλον *The New Museology* που εκδόθηκε το 1989, της οποίας είχε την επιστημονική επιμέλεια, ο Ρετερ Βεργο περιγράφει εντοχά τη μετάβαση από αυτό που εκείνος ονομάζει «παλαιά μουσειολογία» στη νέα μουσειολογία. Η παλαιά, επιστήριζε ο Βεργο, ασοχολούταν «πιερβολικά με τις μεθόδους που υποθέτουν τα μουσειακά και εκάχιστα με τους στόχους τους» (Βεργο 1989: 3). Η παλαιά μουσειολογία καταπανούταν κυρίως με πρακτικά ζητήματα που αφορούσαν, μεταξύ άλλων, τη διοίκηση, την εκπαίδευση ή τη συντήρηση, αντί να διερευνά

τήματα ως σημαίνοντα η διαμόρφωση του τρόπου αντιμετώπισης τους. Ανεξαρτίως, η «νέα μουσειολογία» είχε πιο θεωρητικό και ανθρωπιστικό χαρακτήρα. Παρ' ότι η συνολική κειμήλον που κατέγραψε ο Βεργο δεν αποτελεί παρά ένα δείγμα μιας σειράς εργασιών που εκπονήθηκαν υπό το σύγγραμμα της «νέας μουσειολογίας» (βλ. τα κεφάλαια 2 και 10 του παρόντος τόμου), αξίζει να εξετάσουμε τόσο το περιεχόμενο όσο και τη μορφή της (παρά το γεγονός ότι ο ίδιος ο επιστημονικός επιμελητής της έκδοσης αναγνωρίζει πως ούτε το περιεχόμενο ούτε η μορφή της φιλοδοξούν να έχουν περιεκτικό χαρακτήρα). η θεωρητική αυτή θά μας επιτρέψει να εντοπίσουμε ορισμένα από τα σημεία στα οποία η νέα αυτή μουσειολογία διαφοροποιείται από την «παλαιά». Τρία από τα σημεία αυτά είναι, κατά την κρίση μου, πολύ χαρακτηριστικά.

Το πρώτο είναι μια προσπάθεια κατανοήσης του νοήματος των μουσειακών αντικειμένων (εκθεμάτων) ως επίκτητου και εξαρτώμενου από τα εκάστοτε «συμπεριλαμβανόμενα», μάλλον, παρά ως ευγενούς στοιχείου. Το κεφάλαιο του βιβλίου *The New Museology* που συνέγραψε ο ίδιος ο Βεργο, με την οξυδερκή σάμψη του ««κατανοή»» (*Museology* που συνεγράφη στην ακριβώς τη συνολογική. Το ίδιο συμβαίνει με αρκετά ακόμη κεφάλαια, συμπεριλαμβανομένου εκείνου του Charles Saumarez Smith (1989), η εξιστόρηση του οποίου γύρω από το πως μια πύλη εισόδου του 17ου αιώνα έγινε το λογότυπο της Ν&Α Επιερτικής, της νέας εμπορικής εταιρείας του Μουσίου Βικτωρίας και Αλβέρτου, αποτελεί σήμερα κλασικό παράδειγμα αλλαγής του νοήματος ενός αντικειμένου.

Το δεύτερο είναι η πύλη εισόδου αναδεικνύεται, παράλληλα, το δεύτερο πεδίο στο οποίο επεκτενήσε την προσοχή της η νέα μουσειολογία: πρόκειται για ζητήματα που ως τότε θεωρούνταν, ενδεχομένως, ξένα προς τη μουσειολογία, όπως είναι η εμπορικότητα και η διασκέδαση. Από την άλλη, τα κεφάλαια που αφορούν τις μεγάλες εκθέσεις και τα θεματικά πάρκα, καθώς και οι οκείμενοι του Stephen Bann σχετικά με τις και αυτόν «αποποιοιστικές ή απειλές εκφράσεις της μουσειολογικής λειτουργίας» (Bann 1989: 100)—όπως είναι, για παράδειγμα, οι ατομικές προσπάθειες συγκέντρωσης ιστοριών—, αναδεικνύουν τη συνάφεια ανάμεσα στα μουσειακά αίθουσες χώρους και πρακτικές, θέτοντας έτσι υπό αμφισβήτηση την «απλοϊκή αυτονομία» των μουσειών ή την ιδέα ότι αυτοί υπερβαίνουν τα «εγκόσμια» ή τα ζητήματα που σχετίζονται με την αγορά.

Το τρίτο σημείο συνδέεται άμεσα με το πρώτο και το δεύτερο: πρόκειται για τους ποικίλους τρόπους αντίληψης του μουσείου και των εκθεσών του, ιδιαίτερα από την πλευρά των επισκεπτών. Το θέμα αυτό αποτελεί αντικείμενο προεγμάτων πολλών κεφαλαίων του βιβλίου, από τα οποία εκείνο του Nick Merriman (1989· βλ. επίσης το κεφάλαιο 22 του ανά χείρας τόμου) προσφέρει πολύτιμα εμπειρικά στοιχεία. Συνολικά, λοιπόν, τα τρία αυτά σημεία στα οποία δίνει έμφαση η νέα μουσειολογία σηματοδοτούν μια αλλαγή στον τρόπο θέσης του μουσείου και του νοήματος των εκθεσών του, τα οποία γίνονται πλέον αντιληπτά όχι ως κάτι που προτείνουν καθορισμένο και οριοθετημένο, αλλά ως κάτι το σχετικά και εξαρτώμενο από τις εκάστοτε συνθήκες.

Η κριτική της αναπαράστασης

Η Αλκαγί οπτικής που αντανακλά η συλλογή μελετών υπό τον τίτλο *The New Museology* αποτελούσε μέρος μιας ευρύτερης εξέλιξης, η οποία αφορούσε μια σειρά πολιτισμικά και κοινωνικά γνωστικά πεδία που αναπτύχθηκαν κατά τη δεκαετία του 1980. Μία έκφραση της αλκαγί αυτής ήταν η ιδιαίτερη έμφαση που δινόταν πλέον σε ζητήματα αναπαράστασης (*representation*): στο πώς, δηλαδή, καθορίζονται τα νοήματα και από ποιον, καθώς και στο πώς ορισμένα από αυτά φιλάνουν να θεωρούνται «ορθά» ή να λαμβάνονται ως δεδομένα. Τα ακαδημαϊκά γνωστικά πεδία και η γνώση που παρήγαγαν αποτελέσαν επίσης αντικείμενο αυτής της «κριτικής της αναπαράστασης». Αυτή να θεωρείται ότι θα έπρεπε να αναδώνονται σε μια άσκοπη αναζήτηση της διαρκώς βελτιούμενης γνώσης, υπήρξε μια τάση να αντιμετωπίζεται η γνώση, και η επιδίωξη, η κατάκτηση και η περαιτέρω ανάπτυξή της, ως κάτι το εκ φύσεως πολιτικό. Το π αποτέλεσμα αντικείμενο έρευνας, υπό ποies συνθήκες και γιατί, καθώς και το τι παραγγυωρίζεται ή λαμβανόταν ως δεδομένο και μη αμφισβητήσιμο, αναδειχθήκαν, προοδευτικά, σε θέματα προς εξέταση, τα οποία απαιτούσαν απαντήσεις με αναφορά όχι μόνο σε συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα, αλλά και σε ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Ιδιαίτερα φωτισθηκαν οι τρόποι με τους οποίους οι διαφορές – και κυρίως οι ανισότητες – που σχετίζονται με την εθνοτικότητα, το φύλο, τη σεξουαλικότητα και την κοινωνική τάξη μπορούσαν να αναπαραχθούν από τα διάφορα γνωστικά πεδία, ενδεχομένως μέσω εξαιρέσεων του «κάνονα», αποκλίσαν από τη «νόρμα», το «αντικειμενικό» ή το «σημιαίνον». Το συγκεκριμένο ζήτημα είχε ιδιαίτερη σημασία για τους θεωρητές της κριτικής της αναπαράστασης, καθώς τα στερεότυπα αυτά, υπερβαίνοντας τα όρια του ακαδημαϊκού χώρου, αντικατοπτρίζονταν στον κόσμο στηρίζοντας συγκεκριμένα καθεστώτα και υε-νικότερα το *status quo*.

Αυτού του είδους η κριτική γεννήθηκε ένα αίτημα για μεγαλύτερη «ανταλλατικότητα» (*reflexivity*), με τη μορφή εστίασης στις διαδικασίες παραγωγής και διάδοσης της γνώσης, καθώς και στον εξ ορισμού μερικό (αποορισιαστικό) και συμβατικό χαρακτήρα της γνώσης. Αυτό οδήγησε στον πολλαπλασιασμό των εργασιών που είχαν ως στόχο να «αποδομηθούν» πολιτισμικά προϊόντα, όπως κείμενα και εκθέσεις, προκειμένου να φωτίσουν τις πολιτικές και τις στρατηγικές μέσω των οποίων αυτά καθιερώθηκαν ως «αντικειμενικά» ή «γνήσια» και να αναδειξουν τα ιστορικά, κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια στα οποία ορισμένα είδη γνώσης κυριάρχησαν, ενώ άλλα περιθωριοποιήθηκαν ή αγνοήθηκαν.

Παράλληλα, η ίδια η κριτική της αναπαράστασης, στο επίπεδο των πολιτισμικών προϊόντων και των γνωστικών πεδίων, αποτέλούσε μέρος μιας ευρύτερης κριτικής που αφορούσε την περιθωριοποίηση ή και τον αποκλεισμό της «φωνής» ορισμένων ομάδων από τη σφαίρα του δημόσιου. Η αμφισβήτηση προήχθη κυρίως από με-τα-εποικιακούς και φεμινιστές ακτιβιστές και ειδήμονες, οι οποίοι υποστήριξαν ότι

κόσαν προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι θεμελιώδεις ανισότητες αναπαραστάσης. Αυτό που χρειαζόταν ήταν μια πολιτική αναγνώρισης, η οποία θα ασχολούνταν όχι μόνο με το αν οι άνθρωποι είχαν το δικαίωμα να ψηφίζουν ή να συμμετέχουν με άλλους τρόπους στα κοινά ως πολίτες, αλλά, ενδεχομένως, με πιο θεμελιώδη ζητήματα, όπως το αν τα θέματα που αφορούσαν περιθωριοποιημένες ομάδες εντάσσονταν σε κάποια πολιτική ατζέντα. Στις οδοί και πιο πολυφωλιτικές σύγχρονες πόλεις, ιδιαίτερα σε εκείνες της Βόρειας Αμερικής και της Ευρώπης, οι πολιτικές θέσεις και διεκδικήσεις όλο και πιο συχνά διαμορφώνονται σύμφωνα με τις ανάγκες και τα δικαιώματα των «παραγγωρισμένων» ταυτοτήτων.

Πολιτική όσον αφορά την ταυτότητα

Σε αυτό το πλαίσιο χάραξης μιας «πολιτικής όσον αφορά την ταυτότητα», τα μουσεία αποτέλεσαν αντικείμενο νέας κριτικής προσέγγισης. Το μουσείο συνιστά, από πολλές απόψεις, έναν από τους καταξοχών θεσμούς αναγνώρισης και επηρεασμού της ταυτότητας. Επιδέχει συγκεκριμένα πολιτισμικά προϊόντα προκειμένου αυτά να φυλαχθούν με επιμέλεια, να διατηρηθούν στο χρόνο και να εκτεθούν δημόσια: μέσω αυτής ακριβώς της διαδικασίας επιλογής αναγυωρίζονται και επηρεάζονται ορισμένες ταυτότητες, ενώ άλλες αποκλείονται από την αναγνώριση και την επιβεβαίωση. Το αποτέλεσμα της πιο πάνω διαδικασίας παρουσιάζεται, κατά κανόνα, σε μια γλώσσα θετικών γεγονότων, αντικειμενικότητας, υψηλού γούστου και έγκυρης γνώσης, η οποία «ομιλείται» τόσο μέσω της αρχιτεκτονικής, της διάταξης του χώρου και των μορφών έκθεσης όσο και μέσω του λεκτικού σχολιασμού.

Η αμφισβήτηση της μουσειακής αναπαράστασης δεν προήλθε, επομένως, μόνο από τη θεωρία και τον ακαδημαϊκό χώρο. Όπως εξηγείται κυρίως στο Έκτο Μέρος αυτού του *Οδηγού*, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα υπήρξε μια σειρά από οπταντικές διαμάχες με αντικείμενο διάφορες εκθέσεις: οι διαμάχες αυτές αποτελέσαν, στο σύνολό τους, αφορμές για να τεθούν ερωτήματα σχετικά με το πώς λαμβάνονται οι αποφάσεις για το τι θα εκτεθεί δημόσια και με το ποιοι θα πρέπει να συμμετέχουν στη λήψη αυτών των αποφάσεων. Πολλές ομάδες διαμαρτυρήθηκαν για τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζτηκαν σε κάποιες εκθέσεις, ή για το γεγονός ότι αποκλείστηκαν από τη μουσειακή έκθεση: επιπλέον, διατυπώθηκαν αιτήματα για την επιστροφή αντικειμένων σε θύγενείς λαούς και πληθυσμούς (βλ. Α.Χ., τα κεφάλαια 5, 26 και 27 του ανά χείρας τόμου).

Παράλληλα, ορισμένοι εναντιώθηκαν σε ό,τι θεωρούσαν ως περτιτή πολιτική ορθότητα και μεταμοντέρνα σχετικότητα, η οποία απομακρύνει τα μουσεία από την ίδια τους την αποστολή, που δεν είναι άλλη από το να αναπαριστούν την υψηλή κουλτούρα και την αλήθεια της πλειονότητας, καθώς και να λειτουργούν ως χώροι διαπίλησης των συλλογικών θρησάρων για το μέλλον. Τα μουσεία βρέθηκαν στο επίκεντρο των γενικότερων «πολιτισμικών πολέμων» σχετικά με το αν είναι δυνατό ή θεμιτό να χαρακτηριστούν ορισμένα πολιτισμικά προϊόντα και συγκεκριμένες μορφές γνώσης

ως κατά οποιαδήποτε έννοια πιο αξιόλογα ή πιο εύγλυρα από άλλα (βλ. τα κεφάλαια 29 και 30 αυτού του τόμου). Τα μουσεία αποτέλεσαν, εν ολίγοις, το πεδίο στο οποίο απαιτήθηκε η πολεμική όσον αφορά ορισμένα από τα πλέον ακανθώδη πολιτισμικά και επιστημολογικά ζητήματα του ύστερου 20ού αιώνα.

Το φαινόμενο του μουσείου

Ωστόσο, οι προκαταφερθέντες δεν ήταν οι μοναδικοί λόγοι για τους οποίους τα μουσεία άρχισαν να προκαλούν έντονο ενδιαφέρον σε μελετητές από το πεδίο των πολιτισμικών σπουδών, σχεδιαστές πολιτικής και ειδήμονες διαφόρων γνωστικών αντικειμένων. Το χειροπιαστό γεγονός το οποίο τράβηξε την προσοχή τους ήταν αυτό που ο Gordon Fyfe (κεφ. 3) ονομάζει «το φαινόμενο του μουσείου». Πρόκειται για την εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των μουσείων κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, και κυρίως από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα. Το εννεήγνα νέγτε τοις εκάστοτε από τα υπέρχοντα μουσεία θεωρείται ότι ιδρύθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (βλ. κεφ. 13). Το συγκεκριμένο «φαινόμενο» απείδειξε όχι μόνο ότι το μουσείο δεν μπορούσε πλέον να γίνεται αυθαίρετο ως «απαρχαιωμένος» θεσμός ή ως απομεινάρια μιας παλαιότερης εποχής, αλλά και ότι οι κριτικές της αναπαράστασης δεν είχαν υπονομεύσει την ερμηνευτική του κοινού στο μουσείο, νοούμενο ως πολιτισμική εκδήλωση. Πράγματι, όπως δείχνουν τα κεφάλαια 10, 11 και 29, το μουσείο έγινε αποδεκτό από μερίδα εκτείνων ακριβώς που είχαν λόγους να τηρούν κριτική στάση απέναντι σε ορισμένες εκφράσεις της παλαιότερης λειτουργίας του εν σχέσει με το θέμα της ταυτότητας.

Το φαινόμενο του μουσείου δεν μπορεί, όμως, να ερμηνευτεί αποκλειστικά και μόνο με βάση τον πολιτισμισμό του αριθμού των μουσείων προκειμένου να εκπροσωπηθούν ομάδες περιθωριοποιημένες κατά το παρελθόν. Πράγματι, εξίσου σημαντική με την αύξηση του αριθμού των μουσείων υπήρξε η διεύρυνση της πολιτικής και η ενίσχυση της ευελιξίας τους, στην οποία εντάσσεται και η κατάργηση των ορίων ανάμεσα στα μουσεία και σε άλλου είδους θεσμούς ή γεγονότα. Έτσι, ενώ στη μία άκρη της κλίμακας υπήρχε πληθώρα μικρών, οντοκρατικών μουσείων χωμολογικού προηολογισμού, πολλά από τα οποία ήταν επικεντρωμένα στην κοινότητα της καθημερινής ζωής ή την τοπική πολιτισμική κληρονομιά, στην άλλη συνθούσαν τα εταρικά μουσεία, τα «μουσεία-φρεντοαίς», τα όδον τύπου «μυολοκμιάστια». Η εικόνα, «οροθετική» αρχιτεκτονική (κεφ. 14 και 15), τα «μουσεία-σοούπερ στωρ» (κεφ. 24) και τα «μετα-μουσεία». Βέβαια, οι πιο πάνω κατηγορίες μουσείων σχετίζονται, ενδεχομένως, και με την αναπαράσταση της ταυτότητας – ιδιαίτερα στην περίπτωση που πάλαν οι οποίες προβάλλουν τη διαφορετικότητα τους στο πλαίσιο του παγκόσμιου ανταγωνισμού για γόητρο και για ένα μερίδιο της αγοράς πολιτισμικού τουρισμού, αλλά και στην περίπτωση εταρικών που χρησιμοποιούν το μουσείο στο πλαίσιο του μάρκετινγκ της ίδιας τους εικόνας. Ωστόσο, η κατανοήσή τους απαιτεί την εξέταση ζητημάτων σχετικών με το θέμα, με την «κωνούρα της διαφήμισης».

με την υπερασφθονία συμβόλων σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς και με τη ροή κεφαλαίων (βλ. κυρίως, κεφ. 23, 24 και 31).

Το φαινόμενο του μουσείου γίνεται πληρέστερα κατανοητό εάν ειδωθεί ως προέδω ομήρωσης μιας σειράς από μερικάς συνδεόμενα μεταξύ τους κίνητρα και ανασχετες. Σε αυτά συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, ο φόβος της «κοινωνικής αμνηστίας» (ο φόβος, δηλαδή, μήπως ξεχαστεί το παρελθόν [βλ. κεφ. 7]), η αναζήτηση της αθητευτικότητας, του «αθηθού», του «αντίδοτου» στην καταναλωτική κοινωνία της εντέλειας (κεφ. 3, 6 και 33), η προσηθήθεια αντιμετώπισης του κατακερματισμού ταυτότητας και της εξαστομίκευσης (κεφ. 12), καθώς και η επιθυμία για διά βίον, εμπειρική μάθηση (κεφ. 19 και 20). Πράγματι, μολονότι η εξέταση των αλλαγών που συνετέστηκαν στον τομέα του μουσείου στα τέλη του 20ού αιώνα, και που εξακολούθησαν να συνεδώνονται κατά τον 21ο αιώνα, δεν υπήρξε το κατεξοχόν αντικείμενο παραμάτευσης των περισσότερων μελετητών που συνεσέφεραν σε αυτό τον τόμο, σχεδόν όλοι τους σχολιάζουν το συγκεκριμένο θέμα, αναπτύσσοντας, έτσι, έναν ευρύ, πολυ-επιστημολογικό στοχασμό για τη φύση, τη σημασία και τις συνέπειες των εν λόγω αλλαγών.

Ένα από τα ερωτήματα-κλειδιά που προκύπτουν από την αύξηση του αριθμού των μουσείων είναι το κατά πόσον ο αυξημένος αυτός αριθμός είναι δυνατόν να διατηρηθεί. Με άλλα λόγια, το αν θα παραμοιάσει το κοινό μια μαζική «μουσειακή κόπωση», καθώς βριόκεται αντιτέτοιο με την πολυαπλή αναπαράγωγή του ίδιου πράγματος, όσο αξιόλογο κι αν είναι αυτό (και ανεξάρτητα πώς ορίζεται το αξιόλογο στην περίπτωση του μουσείου). Προς το παρόν, οι υπέρχοντες ενδείξεις δεν μας βοηθούν να καταλήξουμε σε κάποιο συμπέρασμα: νέα μουσεία εξακολουθούν να ανοίγουν, αν και έχουν υπέρχει επίσης κλεισίματα και μεταιώσεις—μεγαλειβόλων συλνώ—σχεδίων. Το ερώτημα, εξάλλου, περιπλέκεται ακόμη περισσότερο εξαιτίας του γεγονότος ότι δεν είναι πάντα σαφές τι θα πρέπει να θεωρείται ως μουσείο. Η αναπρήξη «μουσείων» τα οποία δεν διαθέτουν μόνιμες συλλογές ή αποκλειστικά και μόνο «εμβληματικές» συλλογές, συμπεριλαμβανομένων ορισμένων εταρικών μουσειών και των περισσότερων επιστημολογικών κέντρων, καθώς και η εμφάνιση του ψηφιακού μουσείου (κεφ. 18), συμβάλλουν επίσης στη δυσκολία ορισμού του μουσείου και στον συνεχή αναστοχασμό σχετικά με το τι είναι μουσείο, αλλά και με το τι θα μπορούσε ή θα έπρεπε να είναι. Σία πιο πάνω ερωτήματα, οι συγγραφείς του παρόντος τόμου προσφέρουν τις δικές τους, ποικίλες απαντήσεις. Αντί να βλέπουν αυτές τις ενδείξεις και τις δυσκολίες ως απειλή για το κύρος των μουσείων ως αντικείμενου μελέτης, οι νέες μουσειακές σπουδές τις ενυκαλιώνται ως μέρος ενός σταθερού, διαρκούς αντιστροφωδοτούμένου ενδιαφέροντος για τα μουσεία.

Διευρύνοντας τις μουσειακές σπουδές

Οι διευρυνόμενες και μολοισομένες με ποικίλα γνωστικά αντικείμενα μουσειακές σπουδές επωφελοούνται από τις αναζήτησεις της νέας μουσειολογίας και της κριτικής της

αναπαράστασης, προκειμένου να αναπτύξουν περαιτέρω τα πεδία στα οποία επικεντρώθηκαν οι αναζητήσεις αυτές, αλλά και να επεκτείνουν το πλαίσιο της έρευνας. Παράλληλα με αυτήν τη διεύρυνση των ερευνητικών πλαισίων, παρατηρείται αυξανόμενη αναγνώριση της συνθετότητας – και του συχνά διαφορετικού χαρακτήρα – των μονοείων, η οποία απαιτεί μεγαλύτερη θεωρητική και μεθοδολογική εξειδίκευση. Τα στοιχεία που διακρίνωμε στις μουσειακές οπουδες, όπως αυτές παρουσιάζονται στον ανά χείρας τόμο, είναι αφενός ευρύτερη γκάμα μεθόδων και αφετέρου η ανάπτυξη προσεγγύσεων προσανατολισμένων ειδικά στην καταστροφή του μονοείου. Χαρακτηριστική είναι, επίσης, η αυξανόμενη προσοχή στην παρουσίαση των ακαδημαϊκών διερευνήσεων με την πρακτική δουλειά των μονοείων – για να επιστρέψουμε σε μερικά από τα πρακτικά θέματα που απασχολούσαν την «παλαιά μουσειολογία», εκκινώντας όμως από μια καινούργια βάση, καλύτερα θεμελιωμένη τόσο από θεωρητική όσο και από εμπειρική άποψη.

Ο παρών *Θήρος στις Μουσειακές Σπουδές* περιγράφει, εν συνόλω, τις νέες μουσειακές οπουδες πιο αποτελεσματικά από ό,τι μια σύντομη εισαγωγή και θεωρητική Δξίξη, ωστόσο, να επισημάνουμε μερικούς από τους τρόπους με τους οποίους οι νέες μουσειακές οπουδες επηρεάστηκαν από τα τρία πεδία τα οποία αναφέθηκαν πιο πάνω ως εξόχως χαρακτηριστικά της νέας μουσειολογίας, αναπτύσσοντας περαιτέρω τα πεδία αυτά. Κατ' αρχάς, η νέα μουσειολογική ιδέα ότι το νόημα ενός αντικειμένου μπορεί να μεταβληθεί εάν αλλάξουν τα «συμφραζόμενα» έχει αναπτυχθεί από πλήθος εργασιών που εξετάζουν τους τρόπους με τους οποίους τα αντικείμενα και προσαρμόζονται ιδιαιτέρως νόημα και αξία. Υπάρχουν, για παράδειγμα, μελέτες που αφορούν την ανάπτυξη τεχνικών προκειμένου να αποκοινοποιηθεί η γλώσσα ή η «γυφτιστική» των εκθέσεων (κεφ. 17 και 32), ή να διακριθούν διαφορετικά είδη οπτικών – ή πολυ-αισθητηριακών – συστημάτων (κεφ. 16, 21 και 31). Παράλληλα, μερικές από τις πιο πρόσφατες εργασίες επιχειρούν να προχωρήσουν πέρα από τα κεραινικά, κατά κύριο λόγο, μοντέλα, προκειμένου να κατανοήσουν τη σημασία της υλικής υπόστασης τόσο των αντικειμένων όσο και των ιδίων των μορφών έκθεσης (κεφ. 2, 13 και 18), αλλά και να διερευνήσουν πώς η υλικότητα αυτή αλληλεπιδρά με έννοιες όπως η «πολιτισμική κληρονομιά», η «αυθεντικότητα», η «αφηγηματικότητα» και η «μνήμη» (κεφ. 3, 7 και 13). Περαιτέρω έρευνες εξετάζουν πώς οι συγκεκριμένες έννοιες παραλλάσσουν ανάλογα με τα πολιτισμικά ή πολιτικά πλαίσια (κεφ. 10 και 28) και θέτουν ερωτήματα που αφορούν τη νομική υπόσταση και τις ηθικές προεκτάσεις του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζονται τα αντικείμενα (κεφ. 26 και 27). Υπάρχει, επίσης, μια τέση εξέταση των νοημάτων των μουσειακών αντικειμένων όχι μόνο σε σχέση με τα διαφορετικά πλαίσια πλαίσια ή με τις αντιλήψεις ποικίλων ομάδων, αλλά και ως μέσων κατανοήσης του τρόπου με τον οποίο αλλά ειδή αντικειμένων – καθώς και μια σειρά από σχετικές ιδέες, συμπεριλαμβανομένης της υποκειμενικότητας, της γνώσης και της τεχνής – γίνονται αντιληπτά και αποτιμώνται (κεφ. 4, 6 και 16).

Διεύρυνση και εξειδίκευση

Η διεύρυνση της εμβέλειας της μουσειολογίας, και κυρίως η έμφαση που δόθηκε από τη νέα μουσειολογία σε ζητήματα σχετικά με το εμπόριο, την αγορά και την πωλογία, συνεχίστηκε και αναπτύχθηκε περαιτέρω στο πλαίσιο των διερευνημένων μουσειακών οπουδών. Μερικές από τις σχετικές εργασίες ξεκινούν από την παράδοξη του γεγονότος ότι οι «μουσειολογικές» πρακτικές (όπως, για παράδειγμα, η συνολική αντιμετώπιση, η συγκέντρωση γεννημάτων πολιτισμικής κληρονομιάς, η παρουσίαση της ταυτότητας μέσω του υλικού πολιτισμού) δεν περιορίζονται απαραίτητα στο μουσείο, καθώς και ότι το μουσείο μπορεί να υποδειξει τρόπους να κοπιάξει και να κερδίσει από τους τόχους του. Ο προβληματισμός αυτός συνδέεται με την εξέταση ορισμένων ιστορικών ιδεών σχετικά με το τι συνιστά μουσείο (κεφ. 8) και με τη σχέση του μουσείου με άλλους θεσμούς, όπως οι παγκόσμιες εκθέσεις (κεφ. 9).

Παράλληλα, έχουν εκπονηθεί εργασίες εμπειρικού και θεωρητικού χαρακτήρα με σκοπό την ανίχνευση των – συχνά δυοδιάκριτων – συνηθειών που έχουν για τα μουσειακά τα ποικίλα και μεταβαλλόμενα οικονομικά και κυβερνητικά πλαίσια στα οποία λειτουργούν. Όπως δείχνουν διάφορα κεφάλαια του παρόντος τόμου, στις συνέπειες αυτές περιλαμβάνονται ζητήματα όπως η προσοχή που καταβάλλεται για την προσέλευση χορηγών ή για τη μεγιστοποίηση του αριθμού επισκεπτών, η ποσότητα χώρου που διατίθεται για την έκθεση αντικειμένων ή για το κατάστημα του μουσείου, ο αριθμός των μελών του προσωπικού τα οποία καλύπτουν τις διάφορες ανάγκες του μουσείου και το επιθυμητό επίπεδο εξειδίκευσης τους (κεφ. 25)· ακόμη, οι τρόποι με τους οποίους γίνεται αντιληπτό το αυξανόμενο κοινό του μουσείου (λ.χ., ως αποτελούμενο από παιδιά ή ενήλικους, από πελάτες ή πολίτες), οι τρόποι θέσης ή μίσθωσης τους οποίους ενθαρρύνεται να αναπτύξει το κοινό, καθώς και το πόσο συντηρησιακές ή αμφιλεγόμενες μπορεί να είναι οι εκθέσεις. Χάρη στη μεγάλη ποικιλία μελετών που παρέχουν σχετικά με το τι συμβαίνει στα μουσεια σε διάφορα μέρη του κόσμου, οι νέες μουσειακές οπουδες είναι σε θέση να αναδείξουν ορισμένες από τις διαθέσιμες εναλλακτικές. Παραδειγματός χάρη, η πραγματοποίηση του ζητήματος των οικονομικών των μουσειών από τους Britno S. Frey και Stephen Meier, στο κεφάλαιο 24, αναδεικνύει διάφορες πιθανές επιλογές και εστιάζει στη δράση των διοικητικών συμβουλίων των μουσειών – δράση η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις φαίνεται ανεπιρρήτως, όταν κάποιες πρακτικές λαμβάνονται ως δεδομένες αντί να αποτελούν αντικείμενο κριτικής εξέτασης (κεφ. 33).

Αυτό που επίσης προκύπτει – κατά τρόπο φαινομενικά παράδοξο – από τη διεύρυνση της εμβέλειας των μουσειακών οπουδών και την αναγνώριση της μερικής σέμμιπωσης ανάμεσα στο μουσείο και σε άλλους θεσμούς είναι η συνεχιζόμενη του γεγονότος ότι ο ιδιαίτερος ή διακριτός χαρακτήρας των μουσειών είναι, στην πραγματικότητα, σχετικός. Όπως ακριβώς συμβαίνει με την υπέρβαση των προσεγγύσεων που αντιμετωπίζουν τα μουσεια σε κείμενα, η διεύρυνση των μουσειακών οπουδών αντανακλά τη συνεχιζόμενη της ανάγκης επέκτασης, εκ νέου διαμόρφωσης

ή και υπέρβασης προσεγγύσεων οι οποίες απαιτήθηκαν προτίπως για τη μελέτη άλλων θεοιών ή πρακτικών, καθώς και της ανάγκης να βρεθούν τρόποι ανίχνευσης εκφάνσεων των μουσείων οι οποίες διαφορετικά μπορεί να παραγνωριστούν. Για να χρησιμοποιήσουμε και πάλι, εν είδει παραδείγματος, την περίπτωση των οικονομηκών των μουσείων, οι Frey και Meier υποστηρίζουν ότι παράλληλα με τις πολυάριθμες συμβατικές οικονομικές έννοιες οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιούνται στην κατανόηση της οικονομικής κατάστασης των μουσείων, η «πολιτισμική αξία» των μουσείων – η οποία συνήθως αγνοείται – θα πρέπει επίσης να περιληφθεί στην ανάλυση.

Ανάλογα επιχειρήματα προβάλλονται στον *Οδηγό* σε μια σειρά από άλλα θεματικά πεδία, όπως είναι η εκπαίδευση, το επάγγελμα και η τεχνολογία. Διατυπώνεται αυτή τα επιχειρήματα, οι συγγραφείς τού ανά χείρας τόμου δεν επιδιώκουν να συνοψίσουν το μουσείο στα ουσιώδη στοιχεία του ή να εντοπίσουν τις μοναδικές εκφάνσεις του που είναι πραγματικά σημαντικές, αλλά να συνδυάσουν τις εκφάνσεις αυτές με άλλα χαρακτηριστικά, προκειμένου να κατανοήσουν καλύτερα τη σύνθετη και συχνά ανομοιογενή φύση των ίδιων των μουσείων. Τα μουσεία, όποια κοινά χαρακτηριστικά και αν έχουν με άλλους θεσμούς και πρακτικές, αποτελούν ταυτόχρονα έναν ιδιαίτερο συνδυασμό στοιχείων, ο οποίος έχει σαν βάση ένα μερικός κοινό φάσμα φιλοδοξιών, ιστοριών, δομών, διλημάτων και πρακτικών. Για τούτο αν ακριβώς το λόγο οι μουσειακές οπουδές δεν μπορούν να περιληφθούν, για παράδειγμα, στις οπουδές μέσων μαζικής ενημέρωσης ή στις πολιτισμικές οπουδές, όσο ωφέλιμο και αν είναι για τις μουσειακές οπουδές το μιμολοσιμά τους με αναζήτησεις των συγκεκριμένων γνωστικών πεδίων.

Στο σημείο αυτό θα ήταν, ενδεχομένως, χρήσιμη μια διευκρίνιση σχετικά με τη χρήση του ενικού και του πληθυντικού της λέξης «μουσείο». Έχει γίνει κοινός τόπος στις πολιτισμικές οπουδές, η τάση να αποφεύγεται η χρήση του ενικού αριθμού των διαφόρων όρων χάριν του πληθυντικού. Επιλέγοντας να μιλήσω για «μουσειακές οπουδές» και όχι για «μουσειολογία», έδειξα, με τη σειρά μου, την προτίμησή μου προς τον πληθυντικό του όρου, ο οποίος φαινόταν καταλληλότερος σε αυτά τα συμφραζόμενα, δεδομένης μάλλον της άποψης που υιοθετείται στον *Οδηγό*. Ωστόσο, όπως υποστηρίζει η Mieke Bal (κεφ. 32) αναφορικά με τον όρο «το κοινό», ένας όρος ενικού αριθμού δεν δηλώνει απαραιτήτως μία μονοδιάστατη, ομοιογενή οντότητα. Η χρήση του ενικού αριθμού μπορεί μάλλον να αποδειχθεί χρήσιμη, ιδιαίτερα όταν θέλει κανείς να δηλώσει μια αφηρημένη ιδέα (η οποία μπορεί να προσλάβει ποικίλες μορφές) και όχι κάποια συγκεκριμένη περίπτωση. Για το λόγο αυτόν, στον *Οδηγό* χρησιμοποιείται κατά κόρον ο όρος «το μουσείο», ενώ παράλληλα επισημαίνεται, όπου αυτό ενδείκνυται, ο όρος «μουσεία».

Το κοινό ως σύνολο ατόμων

Όπως προαναφέρα, ένα από τα χαρακτηριστικά, κατά την αντίληψή μου, πεδία της νέας μουσειολογίας είναι αυτό του κοινού ή των επισκεπτών. Όπως επισημαίνεται η

Elisav Hooper-Greenhill (κεφ. 22), ο αριθμός των εργασιών που έχουν αφιερωθεί στην προσιθάθεια κατανοήσης του τρόπου με τον οποίο τα μουσεία και οι εκθέσεις γίνονται αντιληπτά από εκείνους που τα επισκέπτονται – αλλά και από εκείνους που δεν τα επισκέπτονται, αν και με αυτούς οι μελετητές ασχολούνται λιγότερο – έχει αυξηθεί σημαντικά από την έκδοση του *The New Museumology* και έπειτα. Παράλληλα, όμως, με την ποσοτική αύξηση των μελετών που αφορούν τους επισκέπτες, διαπιστώνεται, επίσης, μια μεγαλύτερη ποικιλία – ιδιαίτερα αξιολογών – μεθοδολογικών προσεγγύσεων.

Ορισμένες από τις σημαντικότερες μεθοδολογικές εξελίξεις συνδέονται με αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτό «το κοινό», τόσο από τους μελετητές που διεξάγουν τη σχετική έρευνα όσο και από τα ίδια τα μουσεία. Όπως υποστηρίζεται σε πολλά κεφάλαια αυτού του *Οδηγού*, έχει σημειωθεί μια στροφή – η οποία, αν και βρίσκεται εν εξελίξει εδώ και αρκετό καιρό, δεν έχει ακόμη συντελεστεί πλήρως – προς την αντίληψη του κοινού ως ετερόκλητου και ενεργού συνόλου ατόμων, αντιληπτή που αντικαθιστά τη θέασή του ως σχετικά ομοιογενούς και μάλλον παθητικής μάζας (βλ., λ.χ., τα κεφάλαια 2, 8 και 19). Το γεγονός αυτό μαρτυρείται τόσο από τους τρόπους διεξαγωγής της έρευνας, στην οποία χρησιμοποιούνται όλο και πιο συχνά μέθοδοι που επιτρέπουν διαφοροποιήσεις από τα προκαθορισμένα ερευνητικά πεδία, όσο και από τις προσεγγίσεις ορισμένων από τα ίδια τα μουσεία (βλ., ενδεικτικά, τα κεφάλαια 16 και 20).

Παράλληλα, είναι επίσης εμφανής μια πιο κριτική αντιμετώπιση των τρόπων με τους οποίους οι ποικίλες εκφάνσεις της νέας ορθοδοξίας της κερσιρχίας του επισκέπτη – καθώς και διάφορες σχετικές ιδέες, όπως η «προσβασιμότητα», η «διαφορετικότητα», η «κοινότητα», η «διαδραστικότητα» και η «στημενοχία του επισκέπτη» – έχουν γίνει κατανοητές ή έχουν εφάρμοστεί. Ο παρών τόμος βρίθει ενδείξεων αυτής της πιο κριτικής προσέγγισης. Είναι σημαντικό να επισημαίνουμε, ωστόσο, ότι στόχος των μελετητών που προγραμματίζουν παρόμοιες κριτικές αναλύσεις είναι να συνεισφέρουν στην πρωταρχική φιλοδοξία της εξεύρεσης αποτελεσματικότερων τρόπων να βοηθηθούν τα μουσεία στο να έρθουν σε επαφή με διαφορετικές οριζώνες επισκεπτών. Παράδειγμα αποτελεί η ανάλυση της «διαδραστικότητας» στα μουσεία από την Andrea Wiscomb (κεφ. 21) – αντικείμενο που πολύ συχνά περιορίζεται σε μια μάλλον μηχανιστική προσέγγιση: επίσης, η ανάλυση μιας σειράς από εκθεσιακές προσπαθήσεις να μεταβληθεί η σχέση ανάμεσα στο μουσείο και το κοινό, την οποία επιχειρεί η Mieke Bal (κεφ. 32). Και στις δύο περιπτώσεις (όπως και σε πολλές ακόμη αναλύσεις που περιλαμβάνονται σε αυτό τον *Οδηγό*), οι μελετητές επιχειρούν, επίσης, να προτείνουν αποτελεσματικότερες στρατηγικές και πιθανούς τρόπους χάραξης νέων δρόμων.

Πολιτικές, πρακτικές, προκλήσεις

Οι εξελίξεις στις μουσειακές οπουδές οι οποίες επισημαίνονται εδώ έχουν, στο σύνολό τους, σημαντικές συνέπειες για τις πολιτικές και τις πρακτικές που εφαρμόζονται

τα μουσεία. Οι εν λόγω εξελίξεις προσφέρουν όχι μόνο πιο εκλεπτυσμένα θεωρητικά εργαλεία, αλλά και μεθοδολογικές τεχνικές και μια δικαίως αναπτυσσόμενη, ρομάλα εμπειρική βάση έρευνας, παράλληλα με την κριτική μεριά στις υπάρχουσες μουσειακές πρακτικές. Σ'αυτα παραπάνω θα πρέπει, κατά την άποψή μου, να προσθέσουμε μια επαυσαυμένη θεωρία της κριτικής μελέτης του μουσείου με ορισμένα πρακτικά ζητήματα τα οποία η «νέα μουσιολογία» θεωρήσει ότι είχε υπερβεί.

Αυτή η επαυσαυμένη δεν είναι εμφανής μόνο στο χώρο: βρίσκεται επίσης σε εξέλιξη σε πολλά μουσεία, αν και η έκτασή της παρουσιάζει διαβαθμίσεις, ανάλογα με τον τόπο και με το είδος του μουσείου. Η συγκεκριμένη εξέλιξη συνδέεται με το γεγονός ότι τα μουσεία και το προσωπικό τους είναι πλέον πιο «ανοιχτά» στη συνεργασία με όσους μελετούν τα μουσεία χωρίς να εργάζονται, απαρτιγής, σε αυτά. Διευθυντές μουσείων και έφοροι με ευρείς ορίζοντες είναι πρόθυμοι να μάθουν με ποιον τρόπο οι ενδιαφερόμενες κριτικές ιδέες που διατυπώνονται σε μουσιολογικό και σε διεπιστημονικό επίπεδο μπορούν να τους βοηθήσουν στη δημιουργία πρωτοπορινών εκθέσεων. Η αίτησή μου είναι πως το φαινόμενο αυτό έρχεται να παρασκευάσει την –ιδιαιτέρως διαδεδομένη σε ορισμένες χώρες και ορισμένους τύπους μουσείων κατά τη δεκαετία του 1990– άποψη ότι η σχετική με τους επισκέπτες έρευνα αγοράς αποτελεί την πανάκεια των προβλημάτων του μουσείου. Η κατανόηση του τι μπορεί να θέλουν οι επισκέπτες –αλλά και όσοι δεν επισκέπτονται τα μουσεία– είναι πράγματι καθοριστικής σημασίας για την επιτυχία του μουσείου ως επιχειρηματικού εγχειρήματος, ωστόσο το να αναπαράγει κανείς αυτό που οι επισκέπτες ενδεχομένως πιστεύουν πως θέλουν να δουν οδηγεί, συνήθως, σε εκθέσεις δίχως έμπνευση, με σύντομη ημερομηνία λήξεως.

Ανεπαιστώτως, οι εκθέσεις που αποτελούν αφορμή για σκέψη, οι συγκινητικές, απροσδόκητες, μεταφορικές, ανατρεπτικές, αξιοσημνημένους εκθέσεις αποτελούν συνήθως προϊόν βεθίας γνώσης ποικίλων παραδειγμάτων, ζητημάτων εκπροσώπησης, αντίληψης και μουσιολογικής σύνταξης, ενώ βασίζονται επίσης στα πορίσματα ενδελεχούς έρευνας όσον αφορά τους επισκέπτες. Όσοι εργάζονται με απεικονιμένο τα μουσεία, εφαρμόζοντας τις μουσειακές οποιόδες, καλούνται σήμερα περισσότερο από ποτέ να προσφέρουν ευρύτερες οπτικές και προσεγγίσεις. Το γεγονός ότι η Mieke Bal, η οποία συγκαταλέγεται στους σημαντικότερους και, ενδεχομένως, στους «δυνατοότερους» θεωρητικούς των μουσείων, (έχει σχοληθεί με την οργάνωση εκθέσεων όπως η ίδια εξηγεί στο κεφάλαιο 32), αποτελεί ένδειξη αυτής της εξέλιξης και των θετικών αποτελεσμάτων που μπορεί να έχει τόσο για τα ίδια τα μουσεία όσο και για την κατανοήσή τους.

Το εγκυκλοπαιδικό εγχείρημα

Κατά τη διάρκεια της συγκρότησης αυτού του τόμου, έπικρα αρκετές φορές τον εαυτό μου να σκέφτεται την ιστορία του Γκουστάβ Φλωμπέρ για τους Μπονβάρ και Πεκουσέ, δύο αυτοδίδακτους που δοκίμαζόν διάφορους τρόπους, συμπεριλαμβανο-

μένης της δημιουργίας ενός μουσείου, προκειμένου να συλλάβουν και να καταγράψουν τη γνώση στο σύνολό της. Οι ήρωες του Φλωμπέρ ανακαλύπτουν, ωστόσο, ότι ο κόσμος και τα πράγματα αντιστέκονται στα σχέματά τους, και ότι οι προσπάθειες ταξινόμησης τους καταρρέουν. Η ιστορία αυτή είναι ιδιαίτερα επίκαιρη όσον αφορά τα μουσεία πράγματι, όπως καταδεικνύουν αρκετά κεφάλαια αυτού του βιβλίου, πολλά μουσεία έχουν θέσει υπό αμφισβήτηση τις προσπάθειες που έκαναν κατά το παρελθόν προς την κατεβελωση του εγκυκλοπαιδικού και έχουν υιοθετήσει άλλες προσεγγίσεις όσον αφορά τη συλλεκτική δραστηριότητα και την έκθεση.

Παρά ταυτα, καθώς ετοιμάζα ετοίμο τον *Οδηγό στις Μουσειακές Σημειώσεις*, αναμφισβήτητα ένιωσα μια εγκυκλοπαιδική παρόρρηση, μολονότι ήξερα πως απαξ και ολοκλήρωνα έναν κατάλογο «οριστικών θεμάτων» μια σειρά άλλα θέματα θα έκαναν την εμφάνισή τους. Ωστόσο, όπως οι Μπονβάρ και Πεκουσέ, επέμενα, γιατί υπήρχε κάτι το ακαταμάχητα εκκοτικό στην προσπάθεια να προσεγγίσω, αν μη τι άλλο, ένα είδος εφημερης πληρότητας. Αντίθετα, όμως, από τους Μπονβάρ και Πεκουσέ, το γεγονός ότι είχα επίγνωση της αναπόφευκτης προσωρινότητας και αποσημασιακότητας του εγχειρήματός μου με βοήθησε να μην εγκαταλείψω την όλη προσπάθεια.

Εξάλλου, έχοντας παρακολουθήσει επί σειρά ετών, ως εθνογράφος, το προσωπικό μουσείων να αγωνίζεται για να δημοσιοποιήσει εκθέσεις (Macdonald 2002), ήξερα ότι, ακόμη και με τα πλέον λεπτομερή σχέδια ή με τους πιο ακριβείς κανόνες επιλογής, η διαδικασία της δημιουργίας συχνά παίρνει απρόορευτη τροπή – και ότι αυτή ακριβώς η απρόορευτη τροπή μπορεί να αποδειχθεί το πιο ενδιαφέρον στοιχείο της όλης διαδικασίας. Όπως ακριβώς οι έφοροι τους οποίους είχα παρακολουθήσει να αλλάζον τα σχέδιά τους γιατί είχαν ερωτησθεί κάποιο απτικείμενο το οποίο είχαν ανακαλύψει τυχαία στους αποθηκειακούς χώρους του μουσείου, έτσι και ενώ έβλεπα συχνά τα σχέδιά μου να συμπιεζόμνα ένα κεφάλαιο για κάποιο συγκεκριμένο θέμα να απειλούνται, όταν ο εν δυνάμει συνεργάτης τον οποίο προσέγγιζα πρότεινε κάποια παραλλαγή του θέματος για την οποία προτιμούσε να γράψει. Αναγνωρίζοντας ότι αυτός ήταν ο καλύτερος τρόπος να διασφαλίω ότι θα γράφονταν ζωντανά, ενδιαφέροντα κείμενα, είτε συγκαταέθηκα είτε –όπως είδα πολλάκις να συμβαίνει όταν μελετούσα την οργάνωση εκθέσεων– συμπρόληψα σε κάποια «συμβιβαστική» άποψη, η οποία συνήθως ήταν κατά πολύ ανώτερη –καίτοι πιο ακατάστατη– από την αρχική μου ιδέα.

Η πυξίδα του Οδηγού

Παρά το γεγονός ότι η σύνταξη του αποτελεί προϊόν διαπραγματεύσεως, αυτός ο *Οδηγός στις Μουσειακές Σημειώσεις* καθίπτει τα θέματα που, κατά το υποκειμενικό μου κριτήριο, κατέχουν κεντρική θέση στο πλαίσιο των διερευνούμενων, σύγχρονων μουσειακών οποιόδων. Παρά από τα θέματα αυτά δηλώνονται ρητά στους τίτλους των κεφαλαίων, ενώ άλλα, όπως, για παράδειγμα, τα «αντικείμενα», είναι τόσο θεμελιώδη ώστε διατρέχουν πολλά κεφάλαια ή και το σύνολο του βιβλίου. Ορισμένα από αυτά

τα κοινά στοιχεία μεταξύ των διαφόρων κεφαλαίων δηλώνονται στη σύντομη εισαγωγή καθενός από τα Μέρη του *Οδηγού*. Κάθε κεφάλαιο περιλαμβάνει, επίσης, τη διεύθυνση του βιβλιογραφία επηλεγμένων εργασιών που αφορούν το αντίστοιχο αντικείμενο και υποδεικνύει (με αστερίσκο) τις εργασίες που συνιστούνται ιδιαίτερώς για περαιτέρω μελέτη του συγκεκριμένου θέματος.

Αυτό που δεν προοιόθησα να κάνω στον *Οδηγό* ήταν να καταγράψω τα διάφορα είδη μουσείου, μολοντί υπάρχουν ορισμένα κεφάλαια –όπως εκείνο του Anthony Shelton, που αφορά τη σχέση του μουσείου με την ανθρωπολογία (κεφ. 5)– τα οποία εκ των πραγμάτων παρέχουν εξαιρετικές περιγραφές συγκεκριμένων τύπων μουσείων. Άλλωστε, σε ολόκληρο τον τόμο, κάτω από πολλούς διαφορετικούς τίτλους και στο πλαίσιο της πραγμάτευσης ποικίλων θεμάτων, εξετάζεται μια πλατιά γκάμα ειδών μουσείων. Πολλά από τα θέματα και τα ερωτήματα που καθιπτόνται στα διάφορα κεφάλαια είναι βέβαια κοινά σε πολλά διαφορετικά είδη μουσείων, αν και ολόκληρο το βιβλίο διέπεται από την άποψη ότι οι διαφοροποιήσεις σε ζητήματα όπως το είδος του μουσείου, το αντικείμενο της έκθεσης, η κλίμακα, το μέγεθος, οι διαδικασίες χρηματοδότησης, ο τόπος, το εθνικό ή πολιτικό πλαίσιο και ούτω καθεξής έχουν τη σημασία τους. Αυτό που επιδιώκει ο παρών *Οδηγός* είναι να ενιοχύσει την επίγνωση αυτή και όχι απλώς να την καταγράψει.

Αυτό το άνοιγμα πιθανών προοπτικών και κατευθύνσεων αποτελεί βασικό γνώρισμα του *Οδηγού* και συμβάλλει στη διαφοροποίησή του από ένα βιβλίο εγκυκλοπαιδικού τύπου –σε αυτό συμβάλλει, εξάλλου, και το γεγονός ότι πρόκειται για συλλογή ατομικών, διακριτών φωνών και όχι για ένα είδος ομοφωνής διακήρυξης. Υπάρχουν διάφορες γλώσσες, προσεγγίσεις και άποψης στον παρόντα τόμο: ουσιαστικά, ο αναγνώστης έρχεται σε επαφή όχι με έναν, αλλά με μια σειρά από –προσεκτικά επιλεγμένους– οδηγούς, οι οποίοι και τον συντροφεύουν στο ταξίδι του στις μουσειακές σπουδές. Και από αυτή την άποψη, ο *Οδηγός* παρουσιάζει αναλογίες με τις μετα-εγκυκλοπαιδικές εξελίξεις στο χώρο του μουσείου, εξελίξεις που οδηγούν προς την κατεύθυνση της πολυφωνίας.

Υπάρχουν, βέβαια, ενσταντατικοί τρόποι οργάνωσης αυτού του τόμου. Τα διάφορα κεφάλαια συγγά θύγουν ζητήματα που αναπτύσσονται σε άλλες ενότητες του βιβλίου. Για το λόγο αυτόν, η εισαγωγή σε κάθε Μέρος του *Οδηγού*, παράλληλα με τη βασική της λειτουργία, επισημαίνει ορισμένα, τουλάχιστον, από τα υπόλοιπα κεφάλαια τα οποία πραγματεύονται τα θέματα των κεφαλαίων που περιλαμβάνει το συγκεκριμένο Μέρος. Οι αναγνώστες μπορεί να επιλέξουν να ξεκινήσουν από την αρχή και να ακολουθήσουν τη δομή του βιβλίου· εξάλλου, τα κεφάλαια έχουν οργανωθεί κατά τρόπο ώστε μερικά από αυτά που παρατίθενται στην αρχή να λειτουργούν σαν βάση για την κατανόηση ορισμένων από εκείνα που ακολουθούν. Παράλληλα, τα κεφάλαια έχουν ομαδοποιηθεί προκειμένου να ακολουθήσουν συναφή θέματα, επιτρέποντας στους αναγνώστες να ακολουθήσουν μια σχετικά τακτική διάδρομη κατά την περηγήσή τους σε συγκεκριμένα πεδία. Ο ανεξάρτητος αναγνώστης, βέβαια, πιθανόν να θελήσει απλώς να περιηγηθεί ή να ακολουθήσει τη δι-

κή του διαδρομή· βοηθούμενος, ενδεχομένως, από το ευρετήριο, αυτή τη σεβαστή παράτα ελεγχτώματά της, σύμβαση, η οποία έλκει επίσης την κατοχύρωσή της από τη τάση για ταξινόμηση.

Ο *Οδηγός* χωρίζεται σε έξι μέρη. Το Πρώτο Μέρος, το οποίο τιτλοφορείται *Οπτικές, γλωσσικά αντικείμενα, έπιπλα*, έχει διπλό στόχο: αφενός να παρουσιάσει ορισμένα από τις οπτικές γωνίες διαφόρων γλωσσικών αντικειμένων οι οποίες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των νέων μουσειακών σπουδών και αφετέρου να διερευνήσει θεμελιώδεις έννοιες και πρακτικές του συγκεκριμένου πεδίου. Τα κεφάλαια του Πρώτου Μέρους φωτίζουν ορισμένα από τα βασικά στοιχεία του κριτικού λόγου που εξετάζει το μουσείο και το ρόλο του· παράλληλα, δείχνουν πόσο πρόσφορο είναι το μουσείο για την ανάπτυξη του στοχασμού σε μια ευρύτερη γκάμα γνωστικών αντικειμένων, εκκινώντας από βασικά, επίκαιρα ζητήματα. Τα κεφάλαια αυτά εισάγουν τον αναγνώστη στον ανά χείρας τόμο διερευνώντας θεμελιώδεις εκφάνσεις των μουσείων και αναδεικνύοντας τους λόγους για τους οποίους τα μουσεία μας ενδιαφέρουν.

Το τιτλοφορούμενο *Ιστορίες, μακροπρόθεσμα κληρονομιά, ταυτότητες* Δεύτερο Μέρος αναπτύσσει περαιτέρω ορισμένα από τα ζητήματα που τίθενται στο Πρώτο Μέρος, εστιάζοντας σε διάφορες πτυχές της ιστορίας του μουσείου, αλλά και στους ποικίλους τρόπους με τους οποίους τα μουσεία αποτέλεσαν τους πολιτισμικούς θεματοφύλακες της ιστορίας και της κληρονομιάς του παρελθόντος. Η συγκεκριμένη ενότητα του *Οδηγού* εμβαθύνει, επίσης, σε μια βασική διάσταση των μουσείων, η οποία θύγει τα ήδη από το Πρώτο Μέρος: εκείνη των ταυτοτήτων, κυρίως –αν και όχι αποκλειστικά– σε ό,τι έχει να κάνει με τις εθνικές ταυτότητες.

Ορισμένα από τα κεφάλαια του Τρίτου Μέρους, το οποίο τιτλοφορείται *Αρχιτεκτονική, χώρος, μέτα*, θα μπορούσαν κάλλιστα να είχαν περιληφθεί σε μία ενότητα σχετικά με την ιστορία. Ωστόσο, η ενδοαπόψη τους σε αυτό το Μέρος του *Οδηγού* έχει ως στόχο να επιστήση την προσοχή του αναγνώστη στους τρόπους με τους οποίους ο επισκέπτης έρχεται σε φυσική ή υλική επαφή με το μουσείο. Τα κτήρια των μουσείων, η οργάνωση του χώρου και των εκθέσεων, καθώς και οι μορφές των εκθέσεων αυτοών έχουν τη σημασία τους. Τα κεφάλαια του Τρίτου Μέρους περιλαμβάνουν στο σύνολό τους, συγκεκριμένα συμπέρασματα σχετικά με τη φύση του μουσείου και με το ρόλο του εν σχέσει με τις συλλογές του αλλά και με το κοινό. Επίσης, όλα τους αναφέρονται, έστω και ακροθιγώς, στην επαφή του επισκέπτη με το μουσείο και τις συλλογές του.

Το Τέταρτο Μέρος, το οποίο έχει τίτλο *Επισκέπτες, μάθηση, αλληλεπίδραση*, πραγματεύεται ζητήματα που άπτονται της επαφής του επισκέπτη με το μουσείο, σε συνάρτηση με διακρίσεις που αφορούν τη εκπαίδευση και τη μάθηση. Τα κεφάλαια αυτού του Μέρους εξετάζουν διάφορα πρότυπα εκπαίδευσης, μελέτης του επισκέπτη και μοντελολογικής προσέγγισης τα οποία επικράτησαν σε ορισμένες περιόδους. Πρόκειται για κείμενα που αναδεικνύουν, με ποικίλους τρόπους, μια τάση προς αυτό που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πιο «αλληλεπιδραστική» (διαδραστική) προσέ-

γιοι—όρος που, στην περίπτωση των τριών έκθεσης, συχνά έχει κυριολεκτική σημασία—παρ' όλο που όλα τους θέτουν, και πάλι ποικιλοτρόπως, το ερώτημα τι μπορεί να σημαίνει αυτό· παράλληλα, τα εν λόγω κεφάλαια παρουσιάζουν αντιρρητικές προτάσεις για μελλοντικές πιθανότητες.

Το Πέμπτο Μέρος, με τίτλο *Παγκοσμιοποίηση, μουσειακό επίγνησμα, μουσιολογική πρακτική*, εξετάζει ορισμένες από τις πλέον επίκαιρες πτυχές του σημερινού ηκατοίου λειτουργίας του μουσείου, συμπεριλαμβανομένων των αλλαγών που συχνά περιγράφονται ως «παγκοσμιοποίηση» και ορισμένων πρακτικών διηρημάτων που αντιπροσώπευαν οι επαγγελματίες από το χώρο του μουσείου στις μέρες μας. Η συγκεκριμένη ενότητα εξετάζει, μεταξύ άλλων, το μεταβαλλόμενο οικονομικό πλαίσιο, το οποίο διαμορφώνεται, εν μέρει, από την αυξανόμενη «κορπορατικοποίηση» (*corporatization*) και ιδιωτικοποίηση που παρατηρείται σε πολλές χώρες. Το γεγονός ότι τα οικονομικά του μουσείου γίνονται ολοένα πιο σύνθετα—κάθως υπάρχει, λ.χ., η ανάγκη χρηματοδότησης από διάφορες δημόσιες και ιδιωτικές πηγές—είναι ένας από τους παράγοντες που ενισχύουν την τάση προς μεγαλύτερη εξειδίκευση και πολυουλλεκτικότητα του εργατικού δυναμικού των μουσείων. Άλλοι παράγοντες είναι τα νομικά και ηθικά ζητήματα που αντιμετωπίζουν τα μουσεία, ζητήματα που επίσης συνδέονται, σε πολλές περιπτώσεις, τόσο με την παγκοσμιοποίηση όσο και με τις ακολουθούμενες πολιτικές στο θέμα της ταυτότητας και με τη στροφή προς την ενίσχυση των μειοτοπικών φωνών, η οποία αποτρέπει αντικείμενο παραγόμενης τόσο του συγκεκριμένου όσο και του επόμενου Μέρους.

Το Έκτο—και τελευταίο—Μέρος του *Οδηγού*, το οποίο έχει τίτλο *Πολιτισμικοί πάλεμοι, μετασχηματισμοί, ηρωιστικές, εκκινεί από τους προβληματισμούς του προηγούμενου Μέρους και εμβαθύνει σε ζητήματα που τίθενται σε ολοκληρω τον τόμο, εστιάζοντας σε ορισμένες από τις διαμάχες—γνώστες ως «πολιτισμικοί πάλεμοι»—τις οποίες αντιμετωπίσαν τα μουσεία κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Οι διαμάχες αυτές μας επαναφέρουν σε κάποια θεμελιώδη όσο και περίλοκα ζητήματα που αφορούν τα μουσεία· πρόκειται για ζητήματα που σχετίζονται με την «αλήθεια», με το ερώτημα σε ποιον απευθύνονται τα μουσεία και εξ ονόματος τίνος, με το ρόλο των αντικειμένων, καθώς και με τη δυναμικά μεταβαλλόμενη ευαισθησία του κοινού. Η τελική αυτή ενότητα εξετάζει αλλαγές που βρίσκονται σε εξέλιξη, ενώ παράλληλα διακινδυνεύει τολμηρές εκτιμήσεις σχετικά με το ποιο μπορεί—ή πρέπει—να είναι το μέλλον αυτών των ζητημάτων και των μουσείων των ίδιων.*

Βιβλιογραφία

Bain, S., «On living in a new country», στο P. Vergo (επιμ.), *The New Museology*, Reaktion Books, Λονδίνο 1989, σ. 99-118.

Flaubert, G., *Botanical and Petreial with the Dictionary of Received Ideas*, μτφρ. A. Kraushammer, Penguin, Χάιφοντγουοερθ 1976.

Macdonald, S., *Behind the Scenes at the Science Museum*, Berg, Οξφόρδη 2002.

Merriman, N., «Museum visiting as a cultural phenomenon», στο P. Vergo (επιμ.), *The New Museology*, Reaktion Books, Λονδίνο 1989, σ. 149-71.

Saunders-Smith, C., «Museums, artefacts, and meanings», στο P. Vergo (επιμ.), *The New Museology*, Reaktion Books, Λονδίνο 1989, σ. 6-21.

Vergo, P. (επιμ.), *The New Museology*, Reaktion Books, Λονδίνο 1989.